

УКРАЇНА У СФЕРІ ІСТОРИКО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЄВРОПИ І СВІТУ.

Куцак В.Г.

Україна,

Вінницький державний педагогічний університет

In the article is done an attempt to define the basic sides of processes historical-civilizations of the world and their influence on becoming of Ukrainian state.

Коли йдеться про роль українців у світових цивілізаційних процесах, то мається на увазі предмет дослідження історичної науки з конкретно локально-часовою визначеністю подій і процесів. Історіософія ж встановлює загальні тенденції і закономірності розвитку глибинних явищ і суспільних процесів, що спостерігалися в Україні. В свою чергу філософія історії України є складовою частиною світової історії людства, проте з усіма властивими українцям особливостями.

В силу активного геополітичного розвитку нашої держави, зовнішньої та внутрішньої багатовекторності, все більш актуальними стають питання історико-цивілізаційного підходу у вирішенні кризових питань України. Вчені вдаються до синтезу різних теорій, що пов'язані з історіософськими поглядами науковців [1, 82].

Цивілізаційний підхід уможливорює розгляд суспільного ідеалу як внутрішньої складової перебігу самого реального цивілізаційного процесу. Трьома найвідомішими основоположниками теорії цивілізаційного підходу в осягненні історії є М. Данилевський, О. Шпенглер і А. Тойнбі [2]. А сучасні автори, на дослідженнях яких побудована структура статті, в більшості опираються на теорії цивілізаційного підходу характеризуючи сучасні історико-цивілізаційні процеси світу [3].

Визначення основних парадигм цивілізаційного поступу та їх вплив на доктрину історичного та сучасного розвитку України в контексті і з урахуванням своєрідності відповідного культурно-історичного типу є головною метою статті.

Це стосується передусім світоглядних і соціально-етнічних аспектів, що є однією з закономірностей розвитку історіографічних концепцій [4].

Не вдаючись до аналізу проблеми цивілізацій, зауважимо, що основоположники цивілізаційного підходу користуються різними критеріями для означення самого поняття «цивілізація». Для Данилевського це культурно-історичний тип, що сягнув вершини свого розвитку. Проте не названо засад, які формують конкретний культурно-історичний тип, бачимо посилання лише на вимоги «природної системи

історії» [2]. Він довільно змішує принципи і пріоритети, покладені в основу виділених ним 10 типів цивілізацій, а саме: етнічний, державний та територіально-континентальний.

Викликає здивування й те, що він зарахував мало не до найвищого культурно-історичного типу слов'янську цивілізацію. Проблема слов'янства справді заслуговує на увагу з багатьох причин, зокрема й через те, що вона не має жодного свого генотипу, крім лінгвістичного. Тож немає підстав говорити про якусь слов'янську цивілізацію. Вчений О. Кур взагалі приводить такі слова: *«Истинная историческая наука не знает ни славянской расы, ни славянского народа, ни славянских племен.»* [5, 297]. Цей феномен історії став наслідком політичних спекуляцій імперської Росії з метою підірвати зсередини національно-визвольну боротьбу народів, що їх вона поневолила. В основі російських підходів до слов'янського питання лежить ідея панславістської гегемонії [6]. Можливо, вона не є вичерпною, для країни, що перебуває в хронічному стані кризи національної ідентичності, вираженої у внутрішньому конфлікті європейства та азійськості. Славізм для Росії стає інструментом витіснення її атлантичних супротивників, способом встановити нові політичні та цивілізаційні кордони. Таке світовідчуття має реальне історичне підґрунтя, оскільки воно є логічним завершенням розвитку теми „слов'янської взаємності”, в який робили внесок всі слов'янські народи. Нині слов'янофільство знову активізується, особливо в релігійному аспекті, у вигляді язичницьких вірувань [7].

Дещо інакше розглядає цивілізації О. Шпенглер, хоча він має у типологізації цивілізацій багато спільного з М. Данилевським. Цивілізація для Шпенглера означає завершення життя певного історично зумовленого типу культури, можливо, такий занепадницький погляд ученого на цивілізації пояснюється тим, що він важко пережив поразку Німеччини у Першій світовій війні, оцінюючи її як цивілізаційну катастрофу для цілої Європи. Хоча він до цивілізацій зараховував лише 8 культурно-історичних типів, але там все ж знайшла місце російська цивілізація, а замість слов'янської пошановано культуру майя. До рівня високорозвинутих цивілізацій потрапили тільки чотири — індійська, антична, арабська та західноєвропейська.

Великим розмаїттям поглядів, часто суперечливих, на цивілізаційні процеси відзначаються дослідження А. Тойнбі. Тож не випадково у його 12-томному «Дослідженні історії» спочатку йдеться про 30 типів цивілізацій, потім їх кількість зменшується до 21, далі — до 13, і нарешті залишається тільки 6 (нашої доби), а

саме: західна, візантійсько-ортодоксальна, російсько-ортодоксальна, арабська, індійська, далекосхідна [8, 24]. Тому напрошується висновок: в основу своєї типологізації цивілізацій Тойнбі поклав релігійно-церковний принцип. Іншими словами тут йдеться про католицько-протестантську, православно-візантійську, ісламську, індуїстську та буддистську цивілізації. Тобто його підхід пояснював божі закони в цивілізаційних процесах.

Узагальнюючи теорії цивілізаційних процесів М. Данилевського, О. Шпенглера і А. Тойнбі, можна дійти такої думки: вони були представниками Російської, Німецької та Британської імперій і дбали не стільки про науковий пошук рушійних сил світової історії, скільки про забезпечення інтересів своїх імперій під час розподілу сфер впливу і ресурсів планети. На користь цього промовляють події та факти, зафіксовані в анналах історії. Першим серед них є те, що вся історія людства являє собою безперервну війну між народами, яка переривається короткочасним миром. Аби підтвердити висловлену думку, варто звернутися до історії і навести деякі статистичні дані.

Згідно найновіших даних Дроздова Ю. і Маркіна О., що частково опубліковані на сайті «Независимое военное обозрение» [9], за останні три з половиною тисячі років людство пережило близько 15 тис. війн, в яких загинуло понад 3,5 млрд. людей. Зокрема, Франція провела 188 війн, Англія — 176, Австрія — 131. На жаль, немає інформації про кількість війн, які провела Росія, і кількість знищених нею народів.

Що ж до кількості жертв війн з боку українців, то вона, за даними Мусієнка В., сягає 200 млн [10]. І на жаль усі мовчать про споконвічне винищення українців в різних масштабах, при цьому дивуючись, що вони й досі живуть на своїй землі. Відповіді на це запитання ніхто, крім самих українців, не дасть.

У філософії історії Україна посідає чільне місце не тільки тому, що тут народилася, сформувалася й вистояла у жорсткій боротьбі з ворогами українська нація. У цьому контексті не стало винятком і ХХ століття, коли Україна юридично відновила свою незалежність, і ХХІ століття. Детальний виклад історії боротьби українців за свою незалежність виходить за межі цієї статті.

Згідно із засадами геополітики, головними чинниками, що визначають життя нації, є географічне середовище і засоби забезпечення її існування й самовідтворення [11]. Отже нація має обов'язок в будь-який спосіб захищати свій «життєвий простір» від зазіхань інших націй. Географічно Україна посідає дуже вигідне положення — щодо розміщення, рельєфу, клімату, ресурсів забезпечення життя. Це було добре

відомо у світі з давніх-давен. Та природа наділила українців жорстокими й неситимими сусідами, зокрема — з північного боку. Слід згадати ще й загарбників, які йшли в Україну з безмежних монгольських степів, з боку Півдня і Заходу, з моря і суходолу. Не заглиблюючись далі в констатацію фактів загарбання територій України, можна визначити важливу в цивілізаційному процесі ідею – ідею життєвого простору. Зазвичай перемоги загарбника над автохтоном замало. Окупант не може почуватися у безпеці, поки йому не вдасться покорити корінний етнос. Тут відбувається жорстоке расове протистояння. Тому другою ідеєю стають расові протиріччя. На практиці це реалізується численними методами: фізичним знищенням супротивника, асиміляцією, депортаціями, змішуванням населення, геноцидом, етноцидом, лінгвоцидом тощо. Детально це висвітлено в статті політолога Миколи Головатого [12]. Обидві ці ідеологеми належать до типу безпосередньої дії. Вони реалізуються з допомогою фізичної сили різного типу і різного часу застосування. У разі, коли втілення цих ідей не принесло бажаних результатів, приводиться в дію третя — перевтілення і колаборанство [12]. Суть її зводиться до того, що окупант ззовні перевтілюється в автохтона з метою формування в його середовищі потужної і дієвої мережі зрадників. Для цього широко використовуються псевдопатріотична риторика, змішані (часом фіктивні) шлюби, удавана прихильність до традицій, звичаїв та вірувань. Але як би там не було, життєва практика показує, що застосування названих вище ідеологем не забезпечує загарбникові цілковитого підкорення чужої нації й країни, зокрема українців і України.

Коли йдеться про загарбницькі цивілізаційні процеси навколо України, є потреба бодай частково розтлумачити термінологічну суть окремих понять. Поняття «війна» нині значно розширилось і зазнало значних змін у формі та змісті. У класичному розумінні термін «війна» розглядається як найрадикальніша форма врегулювання антагоністичного конфлікту із застосуванням зброї — фізичної, хімічної, бактеріологічної, нейтронної чи атомної, чи термоядерної тощо [13]. У процесі розвитку людської цивілізації війна набула найвитонченіших рис — не лише фізичних, а й віртуальних.

За сучасних умов зброєю у війні стають гроші, енергоресурси, інформаційні системи, психотропні засоби та інше. Це є безпосереднім наслідком науково-технічної, інформаційної та інших революцій кінця XX і початку XXI століть. Це є наступним загарбницьким цивілізаційним процесом. Тут проглядаються фізичні й віртуальні методи впливу на суспільство і масову свідомість.

Віртуальні методи ведення війни відомі давно. Зокрема, до них належать такі методи, як хибна інформація чи дезінформація, різні чутки та плітки. В основі згаданих вище сторін цивілізаційних процесів проти українців і України лежать все-таки закони природи. Проте не менший вплив на окремих людей, і цілу націю мають ідеї, які можуть бути засобом «зомбування». В першу чергу це чужі релігійні доктрини й вірування, деструктивного нахилу, що за часи незалежності розгорнули небачену раніше діяльність. Це підтверджують дані СБУ, що засвідчують посилення присутності в Україні нових віровчень, частина з яких, мають ознаки тоталітарних та деструктивних культів [14]. Нажаль, велика частина українців піддаються таким віровченням не розібравшись в їх суті. А це вже ставить питання іншого рівня — про загрозу національній безпеці українців і України.

Варто нагадати поворотний етап україно-російських відносин пов'язаний з так званою «газовою війною», що є яскравим прикладом російської економічної експансії. Яка виконується в межах запрограмованої *«Енергетичної стратегії Росії на період до 2020 року»* прийнятої ще в 2003 році [15]. Але на жаль, як відзначає «Українська правда», це не було помічено українськими політиками [16]. Це й стосується роздмухування антиукраїнської істерії в Криму російськими патріотами і псевдоукраїнцями з «руського блоку».

Зараз не мало теоретизують про геополітичні вектори та їх загрози національній безпеці України. Це, як правило, США, НАТО чи СОТ. Визначаються загрози і з боку Росії, що ми дійсно можемо бачити [17]. Дехто схиляється до думки, що Україні загрожує ісламський тероризм чи навала мігрантів зусібіч. Залишимо ці питання для подальших пошуків. Але все ж таки, найбільш визначеним на сьогодні геополітичним вектором в Україні є її шлях до євроінтеграції. І саме тут важливо відзначити, що об'єктивний і закономірний процес поступового об'єднання європейських держав, відкриття кордонів, створення єдиного ринку, єдиної валюти, тощо, викликає серйозні національні проблеми для малих європейських держав. Народи Голландії, Бельгії, Данії, Люксембургу та інших країн перебувають під загрозою втрати своєї самобутності, національної мови і взагалі національно-державної ідентичності під домінуючим глобалізаційним впливом в об'єднаній Європі більш могутніх країн: Німеччини, Франції, Великої Британії [18]. І хоча вживаються певні заходи щодо збереження національної незалежності кожної європейської країни, домінуюча роль великих держав залишається об'єктивною дійсністю. Тож, мабуть, варто замислитись над тим як євроінтеграція вплине на ще

не досить сформовану українську ідентичність, що й потребує подальшого дослідження.

Побудова сучасного громадянського суспільства в Україні, до якого одвічно прагнув і прагне наш народ - це підсумок і етап цивілізаційного процесу, що так бурхливо розвивається на рубежі ХХ і ХХІ ст. Минуле десятиріччя існування Української республіки, як незалежної країни показало, що вона є важливим суб'єктом на шаховій дошці світової політики, на якій не можуть не звертати уваги сучасні великі держави світу. Україна стала повноцінним учасником світових інтеграційних процесів, і тому особливо гостро зараз постає перед нею питання захисту своєї національно-державної ідентичності, що була здобута порівняно нещодавно і через багатовікову залежність від інших країн, ще не встигла закріпитися як монолітна та непорушна.

Отже, поліцивілізаційна природа української державності відкриває перед нею унікальні можливості зреалізувати потенціал діалогу культур як для досягнення стабілізації суспільного розвитку, так і для реалізації можливостей відновлення глобальної рівноваги як вирішальної умови виживання людства.

Перелік посилань

1. Філософія. Навчальний посібник / За ред. І. Ф. Надольного. — К.: Вікар, 1998.
2. Данилевський Н. Я. Россия и Европа. — М., 1991.; Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. — К., 1995. — Т. 1.; Шпенглер О. Закат Европы. — М., 1993;
3. Польовий М. До питання про закономірності розвитку історіографічних концепцій. [Електронний ресурс] / «Інститут Суспільних Досліджень УкрТерра».: <http://www.ukrterra.com.ua>; Дроздов Ю.И., Маркин А.Г. «Наглый орел-2007» (Разведка и война в системе США). М., 2007.; Головатий М. Етнічна ідентифікація українства: навіщо вона?// «Персонал Плюс». - № 43 (194) 27 жовтня - 2 листопада 2006 року.; Погоріла Н. Глобалізація та Євросоюз: чотири погляди з України. [Електронний ресурс]. / «Діалог.UA».: <http://dialogs.org.ua>; Буніч І. 500-летняя война в России. — К.: СПб., 1997.;
4. Польовий М. До питання про закономірності розвитку історіографічних концепцій. [Електронний ресурс] / «Інститут Суспільних Досліджень УкрТерра». — Режим доступу. - <http://www.ukrterra.com.ua/review/23/Poljovuj.htm>. - Назва з екрана.
5. Кур А. Из истинной истории наших предков. // Молодая гвардия. - №1. — 1994.
6. Надтока Ю. Секрет слов'янських народів. [Електронний ресурс] / «Діалог.UA». — Режим доступу: http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=2474. — Назва з екрана.
7. Див. напр.: Лозко Г. Рідна Віра // «Дивослово». — 1996. - №5-6.; Силенко Л. Мага Віра - К., 1997.
8. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. — К., 1995. — С. 24.
9. Дроздов Ю.И., Маркин А.Г. «Наглый орел-2007» (Разведка и война в системе США). [Электронный ресурс]. / «Независимое военное обозрение». — Режим доступа: http://nvo.ng.ru/notes/2007-11-30/8_razvedka.html. - Название с экрана.;
10. Мусієнко Г. Україна для українців. — К., 2003.

11. Наталія Погоріла. Глобалізація та Євросоюз: чотири погляди з України. [Електронний ресурс]. / «Діалог.UA». – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/material/full/1/1030>. - Назва з екрану
12. Головатий М. Етнічна ідентифікація українства: навіщо вона?// «Персонал Плюс». - № 43 (194) 27 жовтня - 2 листопада 2006 року.
13. Політичний енциклопедичний словник / За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна. - К.: Генеза, 2004.
14. СБУ: В Україні активізуються деструктивні культури.// «Дзеркало тижня». - № 27 (656) 14 — 20 липня 2007 року.
15. Энергетическая стратегия России на период до 2020 года. [Электронный ресурс]. / ОАО «Газпром». - <http://www.gazprom.ru/articles/article4951.shtml>.
16. Гончар М. Российская энергетическая экспансия: европейская мозаика. [Електронний ресурс]. // «Українська правда». – Режим доступу: <http://www2.pravda.com.ua/news/2006/1/10/37428.htm>. - Назва з екрана.
17. Буніч І. 500-летняя война в России. — К.: СПб., 1997.
18. Погоріла Н. Глобалізація та Євросоюз: чотири погляди з України. [Електронний ресурс]. / «Діалог.UA». – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/material/full/1/1030>. - Назва з екрану.